

Örökségvédelmi hatástanulmány

a. Vizsgálat

Történelmi háttér rövid összefoglalása

A magyarok honfoglalása már lakott területet, kultúrnépeket talált. Nevét valószínűleg a Diósgyőrben letelepedett keresztes lovagokról kapta, akiknek a területen kiterjedt birtokaik voltak. A XIV. században már számottevő község, a szomszédos Mezőkövesddel együtt Diósgyőr tartozéka.

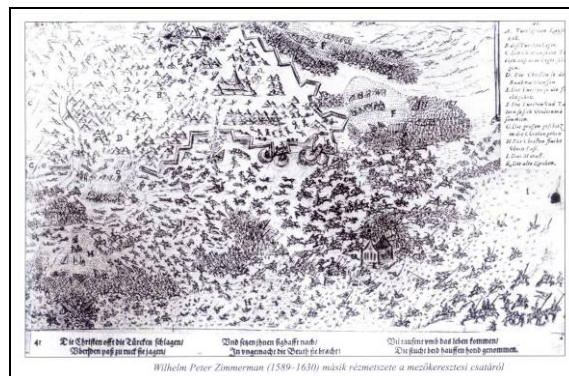
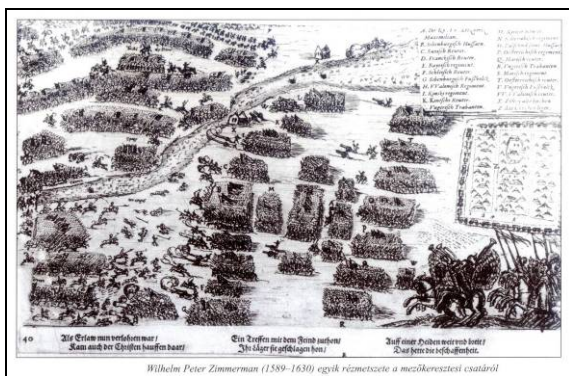
Nagy Lajos király volt az első aki a vidék idegenekkel való benépesítését szorgalmazta az adófizető lakosság növelése érdekében.

A legnagyobb betelepítés Zsigmond király idejében valósult meg, oláh pásztorok kerültek a településre, akik idővel teljesen elmagyarosodtak és a XV. századra földművesekké váltak. Mindez nem volt könnyű, hiszen 1409-ben Zsigmond király arról értesült, hogy a Diósgyőr várához tartozó Keresztes faluban a letelepedni szándékozó jobbágyokat erőszakkal visszatartják. A király megparancsolt, hogy a visszatartott jobbágyokat engedjék be, ennek következtében oláh pásztorok, telepések özönlöttek el a környéket. Vajdáik is magyar nevet kaptak, a későbbi birtokosok ide vezetik vissza családfáik eredetét.

1456-ban V. László királytól városi rangot, címer privilégiumot, pecsétet kapott, melyek használata az egész ország területére jogosított. V. Lászlót követően Mátyás király további kiváltságokkal ruházta fel a várost 1471-ben, megerősítve a korábbiakat is. Mátyás király 1475-ben, Diósgyőrben kelt oklevelében adómentességet engedélyezett (azoknak, akik nyílt helyen új házat építenek 12 évig, akik omladozó házakban telepednek le 5 évig).

II. Ulászló az adómentességet és a korábbi kiváltságokat a városi joggal együtt megerősítette. 1518-ban II. Lajos király a kiváltságok körét tovább bővítette, a város lakóit mindennemű adó- és vámfizetési kötelezettség alól felmentette.

A város fejlődését aztán a törökök megakadályozták, az 1596-ban bekövetkezett mezőkeresztesi csata hosszú időre megpecsételte a település sorsát. Az 1596. október 26-án kezdődött az a csata, amely nemcsak az ország, de Európa történelmére is hatással volt, a 3 napig tartó harc emberáldozatainak száma meghaladta a mohácsi csatáét.

A csata leírását korabeli anyagokból lehet megismerni. Az ütközetben a keresztény seregek fényes diadalt arattak, a török had megfutamodott; azonban a zsákmányszerzés lehetősége következtében a hadrend felbomlott, a fegyelem megszűnt. A menekülő török sereg észrevette, hogy nem üldözik őket, ezért megéreztek a visszacsapás lehetőségét és visszafordultak, majd döntő csapást mértek. A csatában elesett keresztény áldozatok száma ötezer alatt volt, ellenben az öldöklésben tízezer fő feletti volt a vesztség. Korabeli adatok szerint az áldozatok száma meghaladta a 30.000-et. A néphagyomány szerint ezért nevezték el „Bánomkertnek” a legádázabb, kulcsfontosságú gázlóért folyó harc gócpontját, a két templom között.

A törökök kiűzése után kedvezőtlen helyzetbe került a település, I. Lipót osztrák uralma alatt hatalmas adókat vetett ki. II. Rákóczi Ferenc azonban a város korábban szerzett jogait megerősítette. Mária Terézia 1755-ben privilégiumot adott Keresztesnek, így tovább fejlődhetett; területén vezetett keresztül a postai út, ezáltal forgalma megnőtt. A szabadságharc idején Görgey főhadiszállása volt, utána sokat szenvedett a cári csapatoktól.

A XIX. század végén egyre inkább visszaesett, politikai és gazdasági szempontból egyaránt. Az ok, hogy a nagygazdák és birtokosok hatalmába került, az elöljárót is ők választották, és meggátoltak minden reformot, változtatást (pl. vasútépítés). Az 1848-49-es szabadságharc leverését követően a hatalom sem nézett jó szemmel a településre, problémát jelentett hogy Kossuth Lajosnak nagy kultusza volt.

Az I. világháború felvonulási fővonalába esett, ezért „Mezőkeresztesi Vöröskereszt Kisegítő Kórház” néven 100 ágyas katonaothont létesítettek, ahol több mint 2000 beteget láttak el. A településről számos lakos került hadifogságba, sokan megsebesültek, illetve rokkanttá váltak. Az akkori feljegyzések szerint 99 (1939-es adminisztráció szerint 144) fő hősi halált halt, emlékükre 1927. október 22-én avatták fel a Lukács Lajos szobrászművész által készített szobrot.

A németek 1944. március 20-án szállták meg a települést, a zsidó lakosságot gettóba gyűjtötték, értékeiket elszállították. A község kiürítését tervezték, de Nemespánni István és Gulyás János tanítók vezetésével ezt megakadályozták november 8-án. Ekkor már tudható volt, hogy jönnek az oroszok, akik november 9-én az egész főutcát kórháznak rendezték be. A főszolgabíró, főjegyző elmenekült, magukkal vitték az USA-ba a község kincstárát, zászlóját, pecsétjét, legfontosabb iratait, melyek sohasem kerültek vissza. Az áldozatok tiszteletére a községháza előtt 1990-ben állítottak emlékművet.

A település jellege, szerkezetének kialakulása

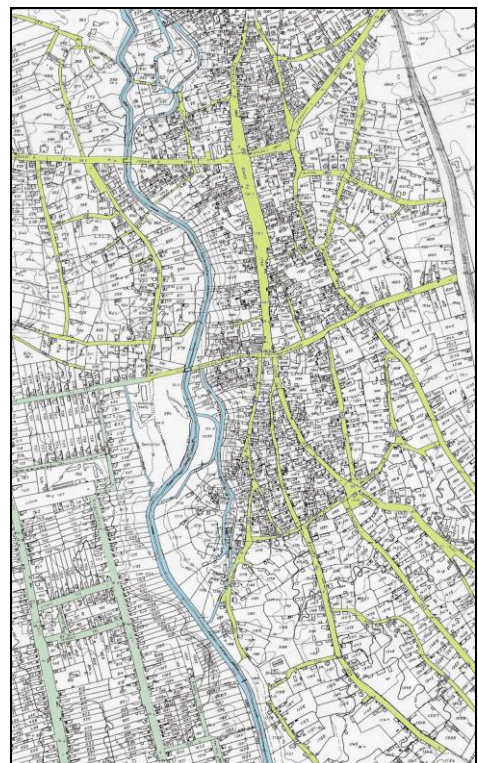
Tipikus településmagként, valamikor a történelmi idők előtt jöhetett létre a Kács-Sályi patak partján a Csin-cse-patak és a Tardi-ér között. A község belterületi beszakadt veremből ősrégi használati tárgyak, eszközök, töredékek kerültek elő. Logikusnak tűnik, hogy már az ősember megkedvelte ezt a területet, hiszen megtalálható volt a víz, benne a hal, körülötte a fa, legelő, illetve a vad. A patak partján olyan agyagos, kötött talaj állt rendelkezésre, amelyből kezdetleges eszközeivel veremlakást alakíthatott ki.

Hipotetikus felvetés szerint a korai népvándorlás megindulása során a feltételezett szórványtelepülést a szkíták foglalhatták el, magukba olvasztva a település addigi lakóit. Régészeti leletek nem igazolják ezt a feltételezést, azonban az „Aranyzarvas” (jelenleg Csin-cse község közigazgatási területe) nyomai a szkíták jelenlétére utalnak. Sírleletek alapján megállapítható, hogy nagy valószínűséggel a környék vezéri szállás lehetett.

A szkítákat a hunok-avarok követték. A VII. században épülhetett a Csörsz-árok, mely vagy a Tisza áradásai elleni gátként, vagy (nagyobb valószínűséggel) avarok parancsára épült szláv védvonal támadások ellen.

A külső védvonal Tiszaoszlártól Nemesbikken keresztül Igrici alatt, a geleji Csincségig tartott. Belső gyűrűje Mezőnagy-mihálytól Mezőkeresztes, Mezőkövesd határán át, a Pazsagon keresztül Cserépfalunak kanyarodott.

Mezőkeresztes őstelepülését érdekessé teszi a fekvési viszony, a vermek halmazata, a fészekrakások, a régi belső legelők és a szérús-kertek különállósága.

A XIV. században 79 jobbágytelekből és 27 zsellérakásból állt. Ekkoriban kezdtek elszaporodni a szerzetesrendek, egyre több monostor épült a barátoknak; illetve a keresztes lovagok hatalmas birtokokra tettek szert a királytól hűstetteikért cserébe.

Keresztes városát a törökök a földdel tették egyenlővé, a keresztesi földüreg – vermek kora is idáig vezet vissza, mivel a lakosság a törökök elől ide menekült. Mire a nép kiszabadult a földalatti vermekből lakásaikat elpusztították. A földalatti üregek alagút-láncra voltak felfűzve, a templommal is volt alagút kapcsolat, sőt egyes elbeszélések szerint Egerbe is vezetett föld alatti járat. Akkoriban épült alagutak napjainkban is beszakadnak, volt olyan melyben egész lócsontvázat találtak.

Az alagútrendszerben a vermek szája általában kerek volt, lefele szélesedtek, öblösek voltak; agyagos falukat kiégették, ebbe több tonna gabonának jutott hely; tetejükre követ helyeztek, melyet szalmával vagy kukoricával fedtek be.

Mezőkeresztes össze nem függő régi határrészei, dűlői, tanyái, legelői és önálló pusztái a feljegyzések szerint az alábbiak voltak:

– Almási-tanyák,	– Fehéregyháza-telektanya,	– Kukoricás,
– Baglyos,	– Gaál-tanyák,	– Lajos-tanya,
– Batusz,	– Geleji-hát,	– Lapos-halom,
– Berec-tanya,	– Gomba-tanya,	– Liba-tanya,
– Borsó-föld,	– Göblyös-kút,	– Locsogó,
– Bögő-hát,	– Nagy-gulya legelői,	– Morgó,
– Bögőn-dűlő,	– Gyilkos-dűlő,	– Nagytanya,
– Csincse-gyep,	– Gyilkos-kút,	– Péchy-tanya,
– Csincse-kút,	– Gyömörei,	– Rétre járó,
– Csincsei-tanyák,	– Gyulaházi-telektanya,	– Salamon-tanya,
– Csonka-fűz,	– Halas-tó,	– Sindelyes,
– Csorda-kút,	– Haskó-part,	– Alsó, Felső Szakálas,
– Csurgó,	– Hegyes-halom,	– Szomolló,
– Darú-domb,	– Huszti-tanya,	– Vályi-tanya,
– Kis- és Nagy-Ecsér,	– Kenyér-vár puszta,	– Veres-halom,
– Denár-út (vasúton túl),	– Keresztesi kőbánya,	– Zöldhalom-pusztá.
– Fehérlői-csárda,	– Kőkút-laposa	
– Felső-nyomás,		

A határ-földek és rétek nagy része a tagosításokkal felosztásra kerültek. Említésre méltó, hogy a Csincse-gyepen, Vörös-halomnál, Kőkút-Laposán és Alsó-mezőn határ-kutakat építettek 1813-ban, ami az akkor időszakban nagy eseménynek számított.

A települést hajdan „vörös-kakas” fészének nevezték a gyakori tűzesetek miatt. A Felvégen egyszer olyan tűzvész volt az 1800-as évek közepe táján, hogy nemcsak az a lakóház égett le melynek az udvarán játszó gyerekek okozta tűzből kapott lángra, hanem a feltámadt szélviharnak köszönhetően a településrészen lévő további 35 lakóház, illetve az akkori faszindelyes nagyfogadó is porig égett.

Az új kataszteri feljegyzés eltér a régi határoktól, mert közben több holdnyi területe beépült, árcai szabályozva lettek, továbbá a szántók, legelők rétek, kertek is megváltoztak.

Az 1860-as tervek szerint a települést érintette volna a vasúthálózat, azonban a tulajdonosok nem járultak hozzá, nem biztosítottak földterületet.

Mezőkeresztes és Keresztespüspöki 1950. január 1.-én egyesült közigazgatásilag, elnevezésük I. és II. kerület lett.

Településképek, utcaképek

Kétbeltelkes település, jellemzően egyenletes kiterjedésű a tájban. Az utcák szélesek, a beépítés laza.

Településkarakter

A település városias jelleggel bír. Az ófalú részben átépítésre került, de így is vonzó út menti település. A kezdetleges szerkezet halmaz jellegű volt, a beépítés laza jellegű. A telkek alakja szabálytalan, a fésűs beépítési mód terjedt el.

A település hajdan két részre volt felosztva: Alvégre és Felvégre. Rendeztelen utcái szögellés szerint „szög” és „sor” elnevezést kaptak, így volt pl. Tyúk-sor, Vaj-sor, Abrak-sor stb. Az építkezési rendszer közép-borsodi típusú.

Az egykor vadkacsákban bővelkedő Pece- és Kettős-tó a földművelők beavatkozásai hatására eltűntek. Állandó letelepedésre a Csórsz-árok környéke volt alkalmas. Eleinte kevés volt az utca-sor és építőanyagként vályogot illetve lécet használtak. A házak egyforma típusban készültek: 2 ablakkal az utcára, nyílt eresszel és ház előtti sövényfonással. A ház végére vagy a fehér-szoba gerendájára felírták: „Készült az Úr nevében ...”. A sűveges tetőzetekből bogárszemű kis ablakok kukucskáltak ki, ilyen ma már csak Keresztspüspökiben lehet fellelni. A galambúcos kapu-rakást is elhagyták. A nyári viskó és a fehér ház külön készült. A lakóház ajtaján kilincs és fából készült tolózárral volt ellátva. Az elosztás szerint a pitvarból a hálókonyhába, majd a fehér házba lehetett eljutni. A lakóházak többségében tulipános ládák kaptak helyet. A ház előtt volt a vértelék. Az udvaron „verepcsés-ól”, „hidas” és „ülő”.

A „plac”-nak nevezett állomáson volt a régi korzó.

A nagyközség településközponton kívüli részein számos oldalhatáron álló, oszlopos, tornácos lakóház található:

301. hrsz – Rákóczi u.

302. hrsz – Rákóczi u.

322. hrsz – Jókai u.

329. hrsz – Szentistván u.

477. hrsz – Szentistván u.

499. hrsz – Szentistván u.

Ahogy a képek is mutatják ezen hagyományos falusi épületek állapota igen változatos, az általagjavításnak indult változtatások következtében az eredetileg hagyományos népi házakon megjelentek a műanyag redőnyök, nyílászárók, a tornác utcafronti nyílása néhol befalazásra került, ezáltal helyi értékvédelem szempontjából elértéktelenedtek.

Műemléki védettségek, helyi értékek

Ssz.	Megnevezés	Cím	Hrsz	Törzsszám
M.-1.	Református templom	Dózsa Gy. u. 50.	1757	1140
M.-2.	Római katolikus templom	Szentistváni u. 68/a.	778	9823
M.-3.	Lakóház	Bocskai u. 5.	1189	10182

M.-1. Református templom

A templom gótikus szentélyét a cseh husziták építették fel a kibővítés előtt; ez a templom mai vége. A templom kibővítéséről, átépítéséről és toronyépítésről a következők ismertek: 1727-ben bíztak meg egy asztalost a templom padjának bedeszakázására, illetve az ablak megfestésére. 1781-82-ben bővítették ki a templomot, mivel szűknek bizonyult a lakosság részére. A 8 öllel meghosszabbított fal mennyezetén az alábbi írás kapott helyet:

„Joseph Ire Le Vata s lon pletate sc CVn DI
Has reparat Hires la MatrIs prIVs a VCtafa Vore”

Ez a felirat egy restaurálás során eltűnt.

A torony helyét 1787-ben határozták meg, majd 1788-ban húzták fel, amely dátum a harangba is bevéssékre került. A toronyban helyet kapó órát egy egri órásmeister, Seffer Mátyás készítette 1798-ban.

A református imaházba a bíró felesége orgonát állíttatott 1912-ben.

Az I. világháború idején a harangot ágyú öntésére használták fel, ezt 1926-ban az egyház pótolta. A harang átadását nagy ünnepség kísérte.

M.-2. Római katolikus templom (Keresztespüspöki)

Püspöki régi gót stílusú kápolnáját gróf Barkóczy Ferenc püspök építtette a szt. Kereszt földmagasztalásának ünnepére. 1769-ben a kápolnát gróf Eszterházy Károly nagyobb részben saját költségen rendes templomnak átépítve és parókiát alapítva az egyházak sorába emelte. Az egyháznak műbecsű régiségei nincsenek. Egyik aranyozott kelyhe 1815-ből való. Hét mázsás nagy harangja 1787-ben Eszterházy püspök emlékére, második harangja Szent József tiszteletére készült.

Kiváló díszé még a templomnak Szoldaties két festménye a mellékoltárokon, továbbá az oltárok és a faragott szószék, melyeket Sturm Ferenc szlavoniai műtőlgyből készített.

A főoltár alsó része (mensája) háromszínű salzburgi márványból készült. A templom mennyezetén és falain lévő díszítő munka Scholcz Róbertnek (a budapesti lipótvárosi bazilika festőjének) alkotása. A templom költsége 120.000 forint volt.

A templomot 1899. szeptember 24-én szentelte fel dr. Kozma Károly templomalapító püspök. 1929-ben tartott jubileum alkalmával az I. világháború idején beolvasztott harang már pótlásra került, illetve felállították liziói szent Teréz szobrát.

M.-3. Lakóház

A hagyományos falusi ház az utcafrontra merőlegesen helyezkedik el, tetőszerkezete nádfedéssel borított. A homlokzata fehérre meszelt. Az épülethez tartozó telket teljesen benőtte a növényzet, melynek egy érse már az épületre is felkúszott, tovább gyengítve az állagot. Az épület állaga meglehetősen rossz, rekonstrukciója a források függvényében mielőbb megvalósítandó a teljes pusztulás előtt.

Helyi, a közösség számára értékes elemek:

A nagyközség 9/2007. (X.15.) helyi értékvédelmi rendelete alapján az alábbiak állnak helyi védelem alatt:

HV1	Védett épület, építmény
HV2	Védett épületrész
UV	Utcaképi védelem
VM	Védett műtárgy (emlékmű, szobor, utcabútor, sírkő stb.)

HV1.-1. Szövetkezeti iroda

Utca, házszám:	Kossuth u. 3.	
Hrsz:	1876 hrsz	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Iroda	
Leírás:	Az épület jelentős tömegű, utcavonallal párhuzamos tetőgerincű, tagolt homlokzatú, szimmetrikus. Az utcafronti ablakok 6-os osztásúak, boltív-szemöldökkel ellátva. A telket beton-alapzatra készült fém-rácskerítés határolja. A felújítása jelenleg folyamatban van, a tetőfedés cseréje már megvalósult.	

HV1.-2. Polgármesteri Hivatal

Utca, házszám:	Dózsa Gy. u. 30.	
Hrsz:	1817 hrsz	
Tulajdonviszony:	Önkormányzati tulajdon	
Jelenlegi funkció:	Polgármesteri Hivatal	
Leírás:	A kétszintes, nagytömegű épület tetőgerince az utcavonallal párhuzamos. A homlokzat szimmetrikus kialakítású, a tengelyként felfogható földszinti bejárati, ill. emeleti teraszajtó mindkét oldalon 3-3 ablak van. A nyílászárók boltíves kialakítással készültek, anyaguk fa. Az ablakok az emeleten keskenyebbek, 3-as osztásúak, míg a földszinti ablakok 6-os osztásúak. A földszínekre festett homlokzat számos díszítést kapott a közelmúltban befejeződött felújítás során.	

HV1.-3. Római katolikus Plébánia és Gyermekotthon

Utca, házszám:	Szentistváni u. 73.	
Hrsz:	469. hrsz	
Tulajdonviszony:	Egyházi	
Jelenlegi funkció:	Plébánia és Gyermekotthon	
Leírás:	A nagytömegű épület a műemléki védettségű templommal szemben található. A kétszintes épület az utcavonallal párhuzamos tetőgerincű, szimmetrikus kialakítású. Az utcafronti homlokzaton 4-4 fából készült, 3-as osztású ablak kapott helyet a földszinten és az 1 emeleten is. Az oldalsó homlokzaton 2-2, ugyanazon típusú ablak van. Az ablakok szélességének megfelelő díszítés került a teljes homlokzatra.	

HV1.-4. Római katolikus templom

Utca, házszám:	Kossuth u. 2.	
Hrsz:	1984	
Tulajdonviszony:	Egyházi	
Jelenlegi funkció:	Templom	
Leírás:	A román stílusú templom tágas téren, régi nád-zúpos kántor-lak és tanoda helyén áll. A templom 37 méter magas, szépen tagolt, homlokzatán 30 m magas sugár torony áll, amely mellett mindkét irányból kisebb tornyok kaptak helyet. Jellemzői: a román stílusnak megfelelően párosan futó ablakok, 16 m hosszú a kereszthajója. A templom mindkét oldalán vannak mellékhajók, ezekbe jobbról és balról beillesztett festett ablakok által megvilágított kápolnaszerű helyiségek. Az apszisnál mindkét oldalon kisebb helyiségek következnek, melyek egyike sekrestye, másik pedig baptisterum gyanánt szolgál. Lépcsősoron lehet a templom főbejáratához jutni. A főoltárkép festett falon Tury Gyula freskója, gazdag színezéssel. Tury nevéhez kötődik a templom mellékhajóinak falain lévő Szent Gellért és Szent Albert püspököket ábrázoló freskók is; ezek aranszínű alapra, görög ízléssel festve készültek, hatalmas méretben.	

HV1.-5. Lakóház

Utca, házszám:	Szentistván utca 107.	
Hrsz:	504	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Lakóház	
Leírás:	Oldalhatáron álló, egyszerű falusi-típusú lakóház az utcavonalra merőleges tetőgerinccel. Az utcáfronti nyílászárókra a 3-as szám jellemző, a 3 részre osztott ablak felső részében újabb 3-as osztás van. Az ablak fa anyagú, natúr színű, pácolt. A homlokzat fehérre festett, a lábazat kőburkolattal ellátott. A telket határoló kerítés beton alapra készült fém-rács. Az előkert virágokkal és örökzölddel beültetett.	

HV1.-6. Lakóház

Utca, házszám:	Jókai u. 6. a.	
Hrsz:	540 hrsz	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Lakóház	
Leírás:	Oldalhatáron álló, utcavonalra merőleges tetőgerincű, oszlopos-tornácos falusi ház. Az utcáfronti ablakok 3-as osztásúak, anyaguk fa, barnára mázolt. A tornác oszlopai boltíves kialakításúak. A tető cserépfedéses. A kicsiny előkert növényzettel beültetett. A homlokzati külső gázcső elvezetés és a telefon bekötővezeték kialakítása nem túl szerencsés.	

HV1.-7. Református Lelkészi Hivatal

Utca, házszám:	Dózsa Gy. u. 56.	
Hrsz:	1556	
Tulajdonviszony:	Egyházi	
Jelenlegi funkció:	Lelkészi hivatal és lakás	
Leírás:	A nagytömegű földszintes épület az utcavonallal párhuzamosan áll. Alaprajza nem tipikus „szögletes”, kisebb törésekkel van változatosabbá téve. Az utcafronti homlokzat szimmetrikus, a középén lévő 3 db 3-as osztású ablakok felső része további 4 részre osztott. Az ablakok műanyag redőnyvel való ellátása kedvezőtlen képet fest.	

HV1.-8. Lakóház

Utca, házszám:	Nagymihályi u. 28.	
Hrsz:	1105/2	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Lakóház	
Leírás:	Oldalhatáron álló, utcavonalra merőleges tetőgerincű lakóház. Utcafronti nyílászárói 3-as osztásúak. A telket határoló kerítés léckerítés.	

HV2.-1. Lakóház

Utca, házszám:	Dózsa Gy. u. 50.	
Hrsz:	1785	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Lakóház	
Leírás:	Oldalhatáron álló, nagy tömegű épület, utcavonalra merőleges tetőgerinccel. Az épület állaga felújítást igényel.	

HV2.-2. Lakóház

Utca, házszám:	Összekötő u. 14.	
Hrsz:	704 hrsz	
Tulajdonviszony:	Magántulajdon	
Jelenlegi funkció:	Lakóház	
Leírás:	Oldalhatáron álló „L” alaprajzú épület. Utcafronti nyílászárói 3-as osztásúak, díszített szemöldökkel. Az épület homlokzati színezése fehérre a közel-múltban valósult meg. A tető piros cserépfedést kapott. A telket határoló kerítés beton alapzatra készült.	

HV2.-3. Gyermekotthon

Utca, házszám:	Szentistváni u. 68.	
Hrsz:	777	
Tulajdonviszony:	Egyházi	
Jelenlegi funkció:	Gyermekotthon (korábban általános iskola)	
Leírás:	Az épület a templom melletti sarkon kapott helyet. Az utcáfronti nyílászárók 3-as osztásúak, szemöldökkel díszítettek. Jelenleg világos sárgára festett a homlokzat. A tetőtér beépítésre került, a tetőfedés piros cserép. Az udvaron emlékmű kapott helyet.	

UV.-1. Szentistváni utca

Utca:	Szentistváni u.	
Hrsz:	742/2-760 hrsz	
Leírás:	A Szentistván utca templom felé vezető útja mentén egységes utcakép alakult ki, amely megjelenik az épülettömegekben, épületmagasságokban, előkertek méreteiben. Ez a későbbiek során is fenntartandó, amely a műemléki védettséget élvező templom környezeteként elvárt.	

VM.-1. I. Világháborús emlékmű

Hrsz:	1817 hrsz	
Helye:	Közterület	
Leírás:	Az I. Világháborús emlékmű a Polgármesteri Hivatal előtti téren kapott helyet. A beton alapzatra készült mű katonákat ábrázol harci felszerelésben.	

VM.-2. Kossuth Lajos bronzszobra

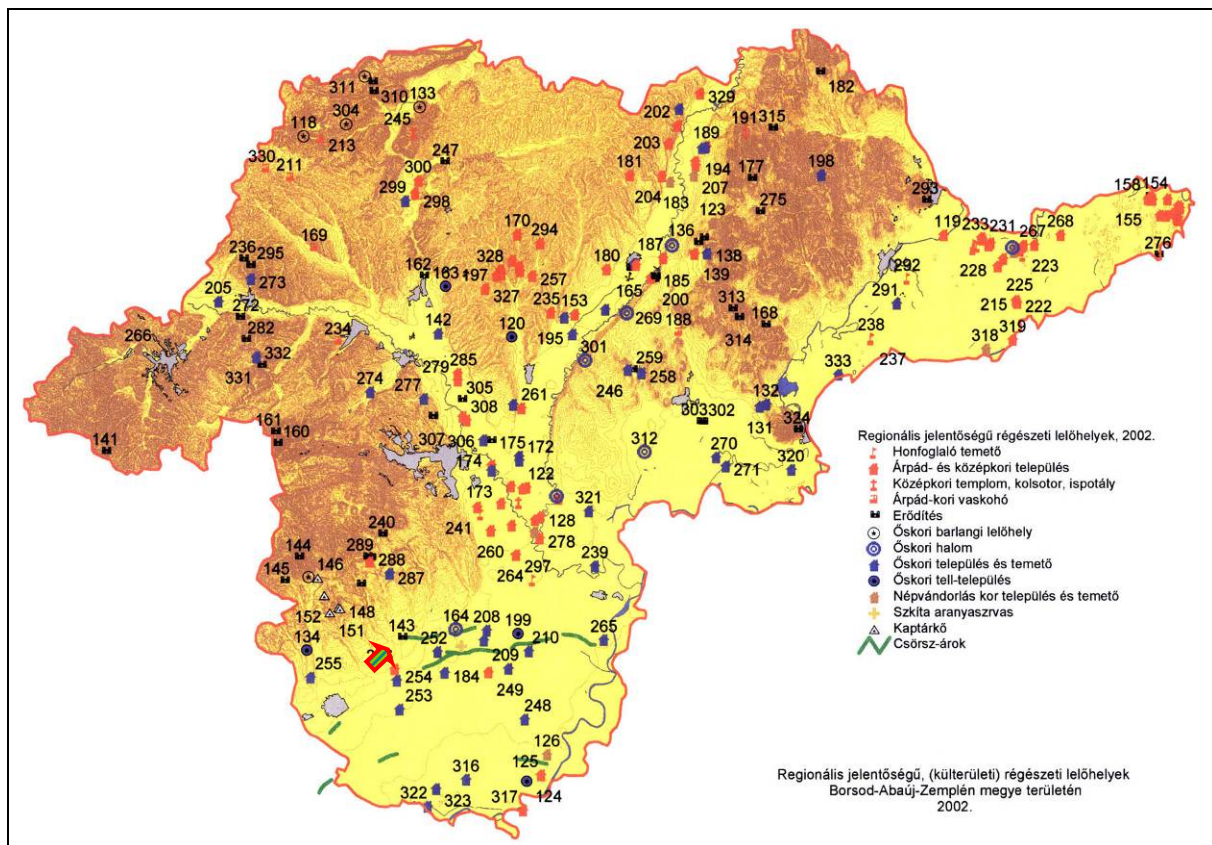
Hrsz:	1819/1 hrsz	
Helye:	Közterület	
Leírás:	1902-ben Pünkösöd napján avatták fel Kossuth Lajos bronzból készült mellszobrát, az országban másodikként. Berecz György javaslatára került a szobor talapzatára arany betűkkel bevésve „Kossuth apánk 1902”. Az 1900-as évek elején alig volt olyan ház ahol ne lett volna Rákóczi vagy Kossuth kép.	

Térségi, regionális jelentőségű régészeti területek

Mezőkeresztes és környéke régészeti szempontból érdekes terület, őskori leletei igazolják, hogy a terület igen régóta lakott. A településen őskori cserepekre, bronzeszközökre, rézcsákányokra, aranytekercekre bukkantak; a feltárt értékek a Herman Ottó Múzeumban kaptak helyet.

A KÖH által regisztrált lelőhelyek ismertetése:

Ssz	Lelőhelynév	Lelőhely jellege	Lelőhely kora	EOV-X	EOV-Y
R.-1.	Csörsz-árok	csörsz-árok	Császárkor		
R.-2.	Püspöki	település és temető	Őskor	772320	278250
R.-3.	Csincsetanya-homokbánya	település és temető	Őskor	777650	282050
R.-4.	Zöldhalompusztá	Szkíta aranyszarvas lelőhelye	Vaskor	780800	282740
R.-5.	Test-halom	település és temető	Őskor	772650	274450

R.-1. Csörsz-árok

A Csörsz-árok települést érintő szakasza 1951-ben lett védetté nyilvánítva.

A ma Csörsz-árokrendszer néven ismert sáncárok-rendszer több egymással párhuzamosan futó védelmi vonalból áll. Ezeket két nagyobb részre szokás osztani, az úgynevezett belső és külső sáncokra. A belső sáncrendszer befejezett és összefüggő, szemben a külsővel, ami szaggatott, bizonytalan vonalvezetésű és befejezetlen, vagyis a belső sáncok épültek régebben, mivel a külsők befejezetlensége arra utal, hogy a rendszer felbomlott a munkálatok befejezése előtt; ezért a befejezett belső sáncokat kell régebbinek tekintenünk.

A Csörsz-árok lehetséges építési ideje a III. és a VI. század közé korlátozható, ebben az időszakban a szarmaták voltak, akik a sáncrendszer által határolt területen éltek. Régészeti tény, hogy a késő szarmata leletek szinte csak a sáncokon belülről kerültek elő, azokon kívül csak szórványleleteket találtak, de azok sem voltak pár kilométernél messzebb a sáncoktól.

Az építkezéseket római mérnökök irányították, sőt, a római csapatok részvételét sem lehet kizárni, de római őrsgnek a belső sáncok vonalán mindaddig nem akadtak a nyomára. Sokkal inkább az látszik valószínűnek, hogy római irányítás alatt álló szarmaták adták a sáncok őrszemélyzetét. (Ezt bizonyítja a Mezőszemere kismari-fenéki temető, ami ugyan a külső sáncok vonalán fekszik, de azt a tényt támasztja alá, hogy a sáncok védelmére katonai telepek jöttek létre. A temető sírjainak 59%-ban nyugodott felnőtt férfi 33%-ban nő és csak 4%-ban gyermek.)

A rendszer észak, észak-kelet felőli támadásoktól védelmezte az Alföldi szarmatákat, vagyis a gepidáktól, vandáloktól és gótoktól. Mindazon által a sáncok voltak az eszközei annak a politikának, amely a békét kívánta biztosítani Valeria és Pannonia Secunda előterében. A szarmaták ugyanis érdekeltté váltak a Rómával való jó viszony fenntartásában, ezért nem támadtak római területekre. A rómaiak viszont nyertek egy ütközőzónát a germánok és Pannonia Secunda valamint Valeria között. Ilyen előretolt védelmi rendszer alkalmazása a határ biztosítására sem a régióban, sem a korban nem volt egyedülálló jelenség.

R.-2. Püspöki - Település és temető

A Mezőkereszteshez tartozó Keresztspüspöki területén, mintegy 900 négyszögöl területű fennsíkon található a „Császár-temetés” halom. A területen hamvakat, illetve golyómaradványokat találtak.

R.-3. Csincse-tanya - Település és temető

A terület neve román eredetű és 5 halmot jelent.

R.-4. Zöldhalompusztá

A szkíta kor (kb. Kr. e. 6–5/4. század) újabb, keletről (Erdélyből, a Kárpátok szomszédságából és Északkelet-Balkánról) érkező, kocsizó, pikkelypáncélos csoportok megjelenésével hozható összefüggésbe.

A Duna vonaláig jelentős a leletanyag, a Dunántúlon már csak szórványosan fordulnak elő szkíta leletek, mert az akkori népesség itt megállította a keleti harcosokat. Az Alföldön és a Mezőségen, de a folyók mentén az észak-magyarországi hegyvidékben is megtaláljuk emlékanyagukat.

A kutatás máig megoldatlan kérdése, hogy az eredeti szkíták mint etnikum, milyen számban voltak a csapatokban, s miután az őslakosságot legyőzték, letelepedtek-e nagyobb számban, vagy csak birodalmuk fennhatóságát és kultúrájukat terjesztették ki nyugatra a Dunáig. Több kutató próbált a szkíta leletanyagban csoportokat meghatározni területföldrajzi alapon, például a temetkezési mód szerint. Nagyobb temetőrészek feltárása után azonban kiderült, ez sem vezet eredményre.

A hazai régészetben használatos nevük a magyarországi Szentés határában feltárt vekerzugi temető alapján: vekerzugi kultúra vagy csoport. A beköltözők és a helyi lakosság keveredéséből idővel a Vekerzug-Hetény csoport alakult ki. Világhírű hazai emlékei: a tápiószentmártoni elektron (Bella Lajos és Hillebrand Jenő ásatása, 1923), a Mezőkeresztes-zöldhalompusztai aranyzarvas (1928).

A szkíta anyagi kultúra fő elemei: az állatstílusú művészet, a fegyverzet és a lószerszámzat. A Kárpát-medence emlékanyagában a szkíta kultúra mindegyik alkotórésze jelen van.

Az alföldi szkíták temetkezési rítusának keleti vonásai így foglalhatók össze: sírhalmokat emelnek, faládákba, cölöpökből ácsolt sírkamrába temetik halottaikat, a harcosok felszerszámozott lovát is eltemetik a gazdájukkal, a kocsit is sírba helyezik.

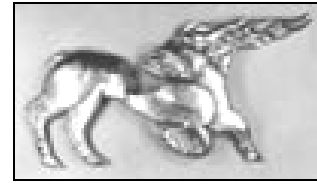

Az elhunytakkal együtt eltemetett tárgyakból képet alkothatunk a szkíta harcosok fegyverzetéről, a nők viseletéről, a hitvilágról, művészetéről, a kézművesség fejlettségéről.

A nyílvevőket tartó bőr- és fategyek kereszt alakú bronz zárócsatjainak többségét állatmotívumokkal ékesítették.

A jellegzetesen szkíta fegyverformák közé tartoznak a rövid vastőrök, kardok. Közöttük olyan darabok is vannak, amelyek agancsból faragott, vagy bronzból öntött markolatának végét szkíta állatstílusban ragadozó madár-, illetve sasfejalakúra alakították.

Az ötvösmunka a korai szkíta-görög művészet jellemző jegyeit tükrözi. A zöldhalompusztai aranyzarvashoz hasonló, a küzdelemben le roskadó, fejét hátra fordító állatalak ábrázolása a szkíta művészet elő-ázsiai, iráni eredetű motívumai közé tartozik. Jellemző e stílusra a határozott vonalakkal határolt nagy felületek alkalmazása, az ábrázolt állatalak lényegi vonásainak kiemelése.

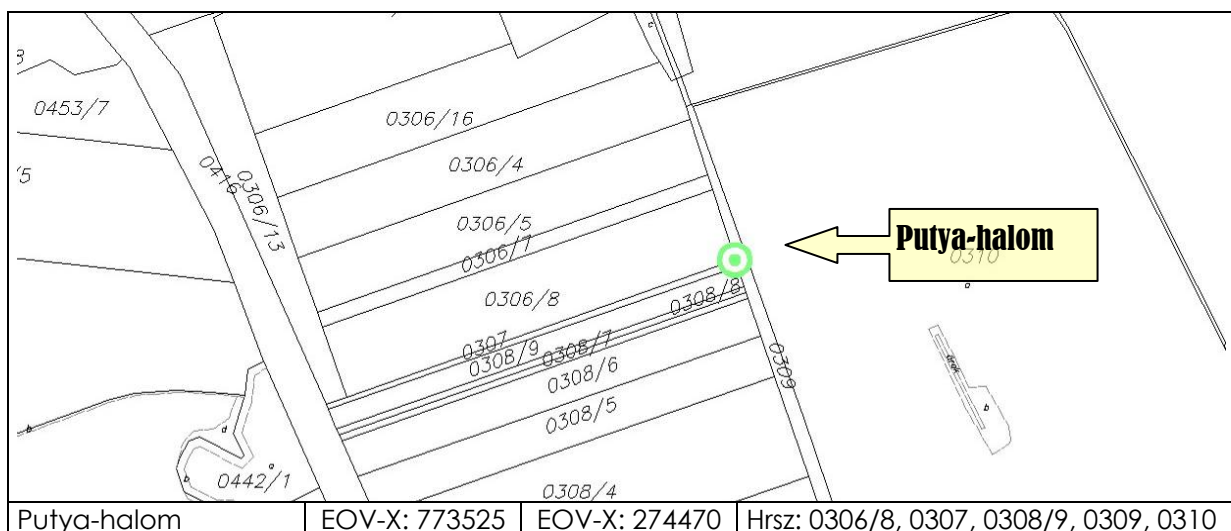
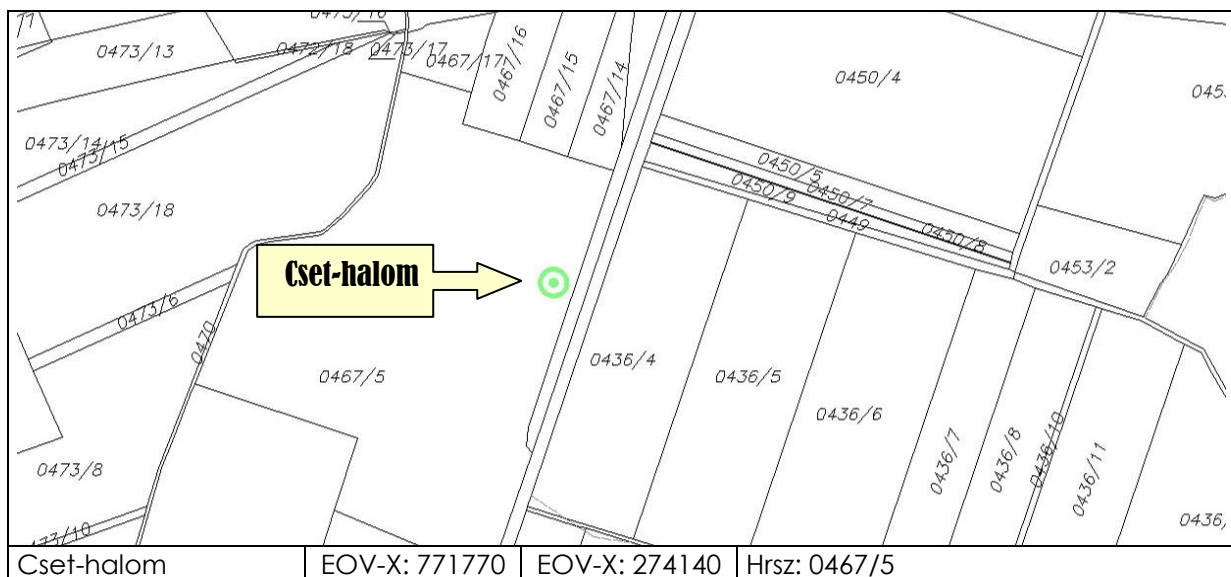
Ezek a stílusjegyek összességükben azt mutatják, hogy az ötvös-remek mintaképeit eredetileg fából, csontból faragták.

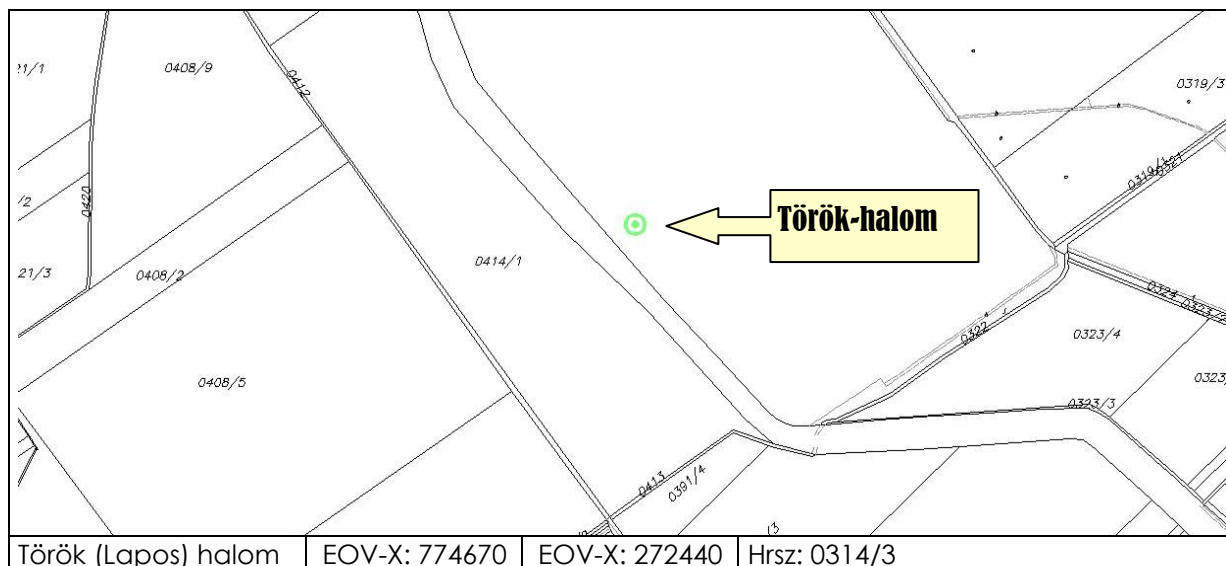
R.-5. Test-halom

A lakosság körében „Cset-halom” néven vált ismertté. A török háború elesett hőseinek évszázados temetője.

A régi halott-égetések lelőhelyén Kubrik Gyula (volt országgyűlési képviselő) temetése alkalmával európai jelentőségű népvándorlás-korabeli arany leletre bukkantak. A seyta-nép korából származó aranyleleteket a Magyar Nemzeti Múzeumba szállították.

Az országos kataszterbe 3 ismert kunhalom került:

b. Változtatási szándék

Településhálózati és tájhasználati változás

A természeti adottságai alapján régen „Alsó-Borsod-Kánaánjának” nevezték. A Bükk-hegység déli lábánál kezdődik, sík területen fekszik, jellegét tekintve alföldi település. Tengerszint feletti magassága 118 m. Vízfolyásokban gazdag, itt lassultak le, itt rakták le hordalékaikat a Kácsi-patak, Sályi-patak, Csincse-patak, Tardi-ér. Valamikor ezek környéke mocsaras, lápos volt, a hegyi patakok tavaszi olvadások, nyári záporok után gyakran kiöntöttek.

Településszerkezeti, területhasználati és beépítettség változás

Az 1900-as években elindult fejlődés hatására minőségi változások következtek be a település életében. Első artézi kútját 1903-ban fúrták, melynek során lignitet találtak. A kút percenként 25 liter 22°C-os langyos vizet adott, humán- és állategészségügyi hatása is jelentős volt. A lakosság hamar megkedvelte, így 1938-ra már 5 artézi kút biztosította a vizet. A lakosság többsége mezőgazdaságból élt, de számos bejegyzett iparendelvényese is volt, akik 1926-ban saját székházat építettek egy beépített színpaddal a régi csizmadiaszín helyére (ez ma a művelődési ház).

Ezen időszakban híres állat- és kirakodóvásárai voltak, de nemcsak vásárolni jártak ide távolabbi településekről, hanem őrleni is, hiszen 6 vízi malma volt. Megjelentek a szövetkezetek elődei: „Hangya” és „Mezőkeresztesi Takarékpénztár”, illetve pénzügyi téren a „Csepregi Takarékpénztár”, „Filléres Bank”, „Egyházmegyei Takarékpénztár”, akik az akkori főjegyzői lak mellé megépítették az emeletes „bankpalotát”, ahol az országos központi „Hitel Szövetkezet Fiókja” működött.

A „Csendőrszék” 1882-ben, a csendőrlaktanyát 1911-ben építették. A régi 5 bolthajtású íves tornácos község-háza helyére 1906-ban új község-házát építették. Az 1910-es évek elején dolgozták ki a tervezetet a főszolgabírói székhellyé és járási központtá történő kialakításhoz, azonban a pénzügyi és az I. világháború megakadályozta a megvalósítást.

Itt épült meg a környék első mozgóképszínháza. Öt református, két római katolikus és egy zsidó iskolája volt, 9 tanteremben; működött még gazdasági továbbképző iskola, iparos tanonciskola és egy magánóvoda is.

1950-ben fúrásokat kezdett a „MASZOLAJ RT”, majd az országos központ is ide költözött; 1952-re 45 kutat fúrtak, melyből 30 kutató és 15 feltáró volt. A vállalatnak egyes időszakban 1500 dolgozója is volt, ezért számos lakást építettek, illetve béreltek. Korszerű sportpályát építettek és fellendítették a környék gazdaságát, kulturális és sportéletét. Az 1960-as években azonban a vállalt központját Szolnokra helyezték át, az 1980-as években pedig a termelés is megszűnt.

Infrastrukturális változás

Az 1930-as években kezdődött a betonjárdák építése, az utcák névadása, házszámozási rendjének kialakítása. 1938-ra fejeződött be az elektromos áram villanyvezetékének kiépítése. Az 1970-es évektől kezdődően folyamatos műszaki infrastrukturális fejlesztések zajlottak le, kiépült a vezetékes ivóvízhálózat, intézményes szemétszállítás, vezetékes gázhálózat, crossbar telefonhálózat, kábeltelevízió hálózat.

Népesség, életmód, kultúra változása

Az 1900-as évektől a társadalmi-kulturális élet komoly fejlődésnek indult. Református Egyházi Olvasó Kör alapított az akkori református lelkész 100 taggal. A „Mezőkeresztesi Polgári Kaszinó” elődjeként alakult a „Polgári Olvasókör”, melyben részt vettek az iparos mestereken túl az orvosok, a jegyző, a gyógyszerész. Az I. világháború idején a működés szünetelt. Veremsüppedés következtében megrongálódott, majd az újjáépítés után „Kaszinó”-ra változott az egyesület neve. Ezen túl működött itt Vadász Egyesület, Gyermekvédelmi Ifjúsági Kör, Önkéntes Tűzoltó-egyesület, Levente Egyesület, Sport- és Testnevelési Bizottság (melynek szervezésében működött a Lawn-tennis Társaság).

Mezőkeresztes büszkesége a nagy múltú tekintő énekkar, az alapító okirat szerint 1856. szeptemberében jött létre. 1933.-ban a bécsi operaházban nemzetközi hangversenyen is szerepelt, illetve számos európai városban jártak, rádió és filmfelvétel is készült róluk.

A település iskoláit 1948 nyarán államosították, 1968. szeptember 1.-re felépült a központi iskola, majd 1970. februárjában megkezdte működését a környék első általános iskolai diákotthona (ez 20 évi működés után megszűnt). 1987. szeptemberében 4 új tanteremmel és tornateremmel bővült az iskola. A bölcsődét az 1990-es évek elején megszüntették, az épületben gyermekorvosi rendelőt alakítottak ki, ahol a terhes- és csecsemőgondozás is helyet kapott. 1970-ben korszerű gyógyszerertár épült, majd 5 évvel később új egészségügyi központ létesült.

A hagyományos népszokások többsége már régen eltűnt a település életéből. A kiváló kender szövés és téli fonás kiemelkedő jelentőséggel bírt hajdan. Saját tájnyelvét is elhagyta (jellegzetes szavak voltak: senyved, kumma, tőtés, kila, kócézik, ajig stb.), egyes szavakat ragfűzéssel képeztek a helyiek, pl.: nálam-nál, tőlünk-től.

A vallási sokszínűség is változott, a hajdan jelentős számú zsidó lakosság szinte teljesen eltűnt a kultúrájával együtt, annak ellenére, hogy hajdan „kiterjedt rabbi-kerület” volt a település. Az izraelita központ Felső-Ábrányból 1908-ban került át Mezőkeresztesre. Ide tartozott Mocsolyás, Lator illetve a külön zsidó hitközséget alkotó Sály, Kács, Daróc, Felső- és Alsó Ábrány, Cserépváralja, Cserépfalu, Bogács, Mezőnyárad, Geszt, Vatta, Püspöki és Mezőkeresztes.

c. Hatáselemzés szöveges és ábrázolt formában

Történeti, településhálózati következmények

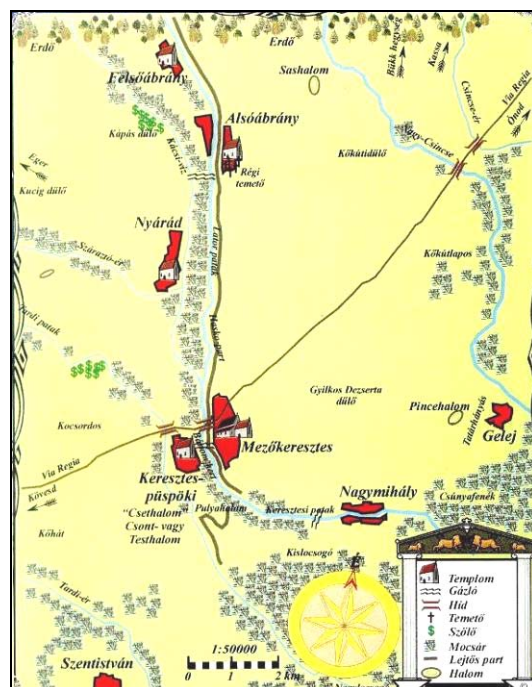
A község két különálló településből nőtt össze a Kácsi-patak két partján, Mezőkeresztes ősi településrésze halmaz jellegű szerkezetet őriz, míg a fiatalabb Keresztespüspöki újabb kori, szabályosabb telekosztással keletkezett. A településközpont az ősi településrészen a templom és a községháza közötti területen jött létre. A dél-nyugati településrész alközpontja szintén templom körül alakult, azonban ez már tervszerűen.

Természeti, táji hatások

A XVI. században – és jelenleg is – Mezőkeresztest négy patak határolta: Tardi, Sályi (Lator), Kácsi-víz és Keresztesi patak. A Lator-patak és a Kácsi-víz a hajdani falu szélén egyesülve Keresztesi-patak néven szelte a település határát, elválasztva a Diósgyórhöz tartozó Keresztest és az egykori püspökök birtokát képező Keresztespüspökit. Ezt a tényt a vízfolyás Határ patakként való elnevezése is sokáig őrizte.

A Kácsi-víz a hegy alján, mint forrás eredt, majd Kácson, Tibolddarócon, Mezőnyáradon át a Lator patakkal egyesülve Mezőkeresztesen átfolyva ömlött a környék legnagyobb vízgyűjtő patakjába, a Nagy-Csincsebe. Napjainkban a vízhozam jelentősen elmarad a XVI. századihoz képest, a víz általában térdig ér.

A valamikori Tardi patak neve Nádér patakra változott az idők folyamán. A hajdani Száraz-tó ér a Kácsi-vízbe ömlött, azonban mára már nem létezik csak a medre.

A településképfeltárulásának változása

Mezőkeresztes településképe a központi területen, illetve a főbb közlekedési utak mentén kisvárosias jellegű:

Takarékszövetkezet

Kereskedelmi üzletsor

„Lakótelep”

Egyes részterületeken kertvárosias jellegű:

9 hrsz

278/2 hrsz

385/1 hrsz

542/22 hrsz

549 hrsz

1669 hrsz

Azonban a lakóterületek többsége falusias jellegű:

323 hrsz

446 hrsz

541/2 hrsz

1111 hrsz

1106/2 hrsz

1038 hrsz

Régészeti értékek feltárhatóságának, megmaradásának, bemutathatóságának lehetőségei

A település nyilvántartott régészeti lelőhelyi többségében bolygatott állapotban vannak. Helyi kiállítás létrehozása a fellelt régészeti értékekből kétséges, azonban a Megyei Múzeumba beszolgáltatott leletek bemutatása megvalósítható.

A belterület szomszédságában lévő repülőtér hasznosításától függően újabb leletek előbukkanásával lehet számolni, erre vonatkozóan azonban a magasabb szintű rendeletek tartalmazzák az előírásokat.

Műemléki együttesek, műemlékek eszmei, használati és esztétikai jelentősége a tájban

Habár a település 3 műemlékkel is rendelkezik, ezek egyike sem bír országos jelentőséggel. A 2 műemlék templomtájban betöltött szerepe jelentős, a nem túl nagy szintkülönbséggel rendelkező településen messziről kirajzolódik a templom körvonala. Mindkét templom nyitva áll a hívők részére, különösen az idős lakosság rendszeresen látogatja.

A lakóház funkciójú műemléképület és a hozzá tartozó telek állapota sem megfelelő; az esztétikai jelentőséghez felújításra, karbantartásra, zöldterület-rendezésre lenne szükség.

Településkarakter változásainak hatása

Mezőkeresztes beépítettségét, az épületek stílusát tekintve látható, hogy a városiasodási vágy nagyobb múlttal rendelkezik. Sajnálatosnak mondhat, hogy ide is „betette lábát” a napjainkban divatos „mediterrán” stílus, ami azonban egyáltalán nem illik a településképhez. További negatívumként említhető a homlokzati festékek nem megfelelő festék megválasztása, ezek néhány példája:

1036 hrsz

814 hrsz

1994 hrsz

Folyamatok iránya, visszafordíthatósága, a megőrzés feladatai

A műemléki templomok állapotának megőrzése egyházi feladat, azonban a hívők is aktív szerepet vállalnak pénzbeli és természetbeli juttatásokkal egyaránt.

A műemléki lakóházra vonatkozó jövőbeni terv a tájházzá alakítás.

A helyi épített építészeti értékek felmérése megtörtént, ezek megővését a helyi értékvédelmi rendelet biztosítja.

Kárenyhítés lehetőségei, költségei

A meglévő értékekben keletkezett károk költségviselése a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben problémás, de nem megoldhatatlan. Az értékek többsége magántulajdonban van, azonban a helyi önkormányzat saját hatáskörben nyújthat támogatást, továbbá hazai és nemzetközi pályázati lehetőségek is adódnak időnként.

A 2007-ben elfogadott helyi értékvédelmi rendelet tartalmaz az önkormányzat részéről olyan irányú hajlandóságot, hogy helyi pályázat alapján, évenként egyszeri alkalommal megítél némi támogatást egy erre a célra elkülönített keretből értékvédelmi célokra.

A nemzetközi és hazai pályázatokból közvetett módon lehet forráshoz jutni; a jelenlegi (2007-2013) időszakban a prioritások között szerepel a turizmusfejlesztés és a gazdaságfejlesztés is, melyekhez csatoltan megvalósítható néhány projekt. (Pl.: műemléki lakóház tájházzá alakítása és térségi turista-tematikus útra történő felvétele; közmunkaprogram keretein belül stb.).

Felhasznált irodalom

- Tóth Kálmán: Mezőkeresztes története (Mezőkeresztes, 1928.)
- Lénárt Sándor József: „Ősi kódexben múlt remények” Mezőkeresztes 1596 (2000.)
- KSH adatgyűjteményei (népszámlálás, évkönyvek)
- Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Vendégházai (Well-Press, 2003.)
- Magyarország Kistájainak katasztere